

ani Hegel nevyriešil túto otázku dôsledne, lebo v jeho poňatí sa dejiny stávajú samostatným subjektom. V ďalšom potom Buhr vysvetľuje postuláty, na ktorých spočíva marxistické chápanie problému.

Posledná stať sa zaoberá myšlienkovým vkladom klasickej nemeckej buržoáznej filozofie. Ako základný pojem buržoázneho svetonázoru tu Buhr určuje pojem rozumu. Z hľadiska ideológie vzťahujúcej sa buržoázii rozum vystupuje ako moc, ktorá je schopná zmeniť prekonaný spoločenský poriadok. Buhr sa pokúša odhaliť, ako rozdiely spoločenských podmienok modifikovali postoje jednotlivých filozofických škôl k tomuto pojmu. Zameriava sa na rozdiel medzi racionalizmom a empirizmom. Racionalizmus definuje z tohto stanoviska ako filozofiu, ktorá chápe „spoločnosť ako nerozumnú alebo ešte nie rozumnú“ (s. 102), kým empirizmus zodpovedá buržoázii, ktorá už dosiahla svoje ciele, začala byť konzervatívna a berie skutočnosť takú, aká je. Buhr rozvádza túto tému a dokazuje, že empirizmus bol na tomto základe vlastne útokom na rozum, pretože popieral všeobecne platné a nevyhnutné princípy a idey. Musíme povedať, že tieto tvrdenia v nás vyvolávajú viaceré

pochybnosti, najmä ak ich konfrontujeme s významom Lockovej filozofie pre francúzskych materialistov 18. stor. alebo napríklad so skutočnosťou, že racionalizmus vystupoval aj vo forme okazionalizmu. V poslednej časti Buhr stručne vysvetľuje, ako na túto situáciu nadviazala nemecká klasická filozofia, a zdôrazňuje jej spätosť s procesom vývinu buržoáznej spoločnosti.

Buhrove analýzy filozofov z obdobia klasickej buržoáznej filozofie sú mimoriadne cenné najmä tam, kde sa sústreďujú na zachytenie konkrétnych vplyvov. Na týchto miestach — a v tejto knihe je ich skutočne veľa — dokazujú pozoruhodnú analytickú schopnosť autora a súčasne aj prednosti marxistických metód pri skúmaní dejín filozofie. Je to azda preto, že tu dejiny spoločnosti nevystupujú ako kulisa, ako globálna charakteristika celej epochy, ale v podobe konkrétnych trendov, procesov a rozhodujúcich udalostí, ktoré formovali názory a usmerňovali koncepcie. Tam sa potom Buhrovi podarilo odhaliť to, čo je v oblasti dejín filozofie ešte stále také vzácné: vysvetlenie.

Miroslav Marcelli

POKUS O SYSTÉMOVÚ ANALÝZU ĽUDSKEJ ČINNOSTI

M. S. KAGAN, Človečeskaja dejateľnosť. Moskva 1974.

V posledných rokoch v marxistickej filozofickej, sociologickej aj psychologickej literatúre pozorujeme zvýšenú frekvenciu pojmov „ľudská činnosť“, „činnosťná podstata človeka“. Súčasne však úsilie o vystihnutie podstaty a štruktúry samého fenoménu činnosti majú za následok, že používanie tohto pojmu, vymedzenie jeho hraníc a obsahu, ako aj jeho interpretácie vôbec nie sú jednoznačné. S vedomím takejto rozsiahlej názorovej nejednotnosti treba podľa našej mienky pristupovať aj k štúdiu monografie sovietskeho filozofa M. S. K a g a n a *Ľudská činnosť* (Človečes-

kaja dejateľnosť, Politizdat, Moskva 1974, 328 s.), v ktorej sa autor pokúsil o systémový prístup k nastolenej problematike. Pokladá ho za jedine úspešný pri jej riešení.

Základné autorovo východisko znie: človek je činná bytosť, a teda výstavba filozofického učenia o človeku nie je mysliteľná bez pojmu činnosti, ktorý sa musí stať kategóriou marxistickej filozofie a o ňu sa opierajúcich humanitných vied. Autor sa správne domnieva, že na rozdiel od čiastkových riešení, ucelenú predstavu o človeku a jeho činnosti môže poskytnúť

marxistická filozofická antropológia. „Práve filozofická antropológia je schopná a povolaná na to, aby preskúmala človeka v *jednote rôznych druhov a foriem jeho činnosti*, a nie v jednostrannosti tej-ktorej konkrétnej činnosti“ (s. 9). Preto možno iba súhlasiť s autorovou rozhodne formulovanou požiadavkou, že popri marxistickej ontológii, gnozeológii, axiológii, sociológii treba rozpracúvať aj marxistickú filozofickú antropológiu, ktorá plní úlohu ohnívka spájajúceho všetky vedy, ktoré skúmajú človeka, s dialektickým materializmom.

V celej svojej práci M. S. Kagan akcentuje potrebu širokého, premysleného uplatnenia systémového prístupu pri skúmaní spoločenských javov vôbec a ľudskej činnosti osobitne. Keďže o podstate tohto prístupu a o jeho mieste v dialektickomaterialistickej metodológii sa stále ešte vedú spory, stručne zhrnieme autorovo stanovisko. Predovšetkým zdôrazňuje, že sám systémový prístup treba skúmať systémovo, nemožno ho redukovat' na nejaký jeden aspekt. Za nevyhnutné a postačujúce komponenty systémového prístupu autor pokladá jeho tri aspekty: predmetný, funkcionálny a historický. Na základe ich rozboru dospieva k závažnému záveru, že „systémový prístup nie je redukovateľný ani na štruktúrny, ani na štruktúrno-funkcionálny, ani dokonca na štruktúrno-funkcionálno-genetický prístup, že všetky tieto aspekty skúmania sú iba *komponentmi zložitejšieho a bohatšieho metodologického systému*“ (s. 30—31). Práve len tento metodologický systém si zasluhuje názov systémového prístupu. Preto rozhodne odmieta dnes veľmi rozšírený termín systémovo-štruktúrna analýza. Autorove úvahy o týchto otázkach nepochybne prispievajú k rozpracovaniu kategoriálneho aparátu systémovej analýzy.

Pristupujúc k celkovej systémovej charakteristike ľudskej činnosti, autor špecifikuje pojem činnosti vo vzťahu k pojmom aktivita a životná činnosť. Domnieva sa, že pojem činnosť vyjadruje najadekvátnejšie *aktivitu človeka*, zahŕňa teda aj biologickú životnú činnosť človeka, aj jeho

sociokultúrnu, špecificky ľudskú činnosť. Po vymedzení hraníc skúmaného javu a jeho miesta v širšom systéme prechádza ku konkrétnemu rozboru ľudskej činnosti v rovine predmetnej, funkcionálnej a historickej. Vyčleňuje a analyzuje tri základné elementy činnosti: jej subjekt, objekt a samu činnosťnú aktivitu. Základnú funkciu činnosti vidí v zabezpečení zachovania a nepretržitého rozvoja ľudskej spoločnosti, lebo existencia a vývin spoločnosti sú podmienkou bytia samého človeka.

Nepochybným prínosom Kaganovej knihy je pokus o *morfologickú analýzu činnosti*, ktorá v takomto rozsahu nebola doteraz predmetom špeciálneho skúmania. Všetky doterajšie vyčlenenia rôznych druhov činnosti (napr. hra, učenie a práca; práca, komunikácia a poznanie; aktivita a komunikácia) nemali presné kritérium. Takéto kritérium poskytuje podľa autora systémová analýza činnosti, umožňujúca chápať vyčlenené druhy činnosti ako nevyhnutné a postačujúce podsystemy celostného systému činnosti. Domnieva sa, že kritérium sa nachádza v sfére subjekt-objektových vzťahov. Vzhľadom na možné vzťahy subjektu a objektu sú teoreticky možné tri druhy činnosti: *pretvárajúca, poznávacia a hodnotovo-orientačná*. V celkovej analýze týchto druhov činnosti za osobitne zaujímavé pokladáme autorovo chápanie hodnotiacej činnosti ako špecifickej (odlišnej od poznávacej) formy odrazu objektu subjektom. Toto stanovisko nadobúda medzi marxistickými filozofmi stále viac zástancov.

Ďalším zvláštnym druhom ľudskej činnosti je podľa autora *komunikatívna činnosť*, s ktorou sa stretávame pri skúmaní vzájomných vzťahov subjektov. Styk (obščenije, Verkehr) vystupuje ako druh činnosti, ktorý sprostredkuje tri jej iné druhy, avšak tieto druhy ho vyvolávajú a stimulujú. „Styk je praktická aktivita subjektu, ktorá je zameraná na iné subjekty a nemení ich na objekty, no naopak, orientuje sa na nich práve ako na subjekty“ (s. 82).

Porovnávajúč ľudskú činnosť s vnútor-

nou štruktúrou biologickej životnej činnosti, autor konštatuje, že biologická životná činnosť sa rozvíja v tých istých štyroch hlavných smeroch ako aj ľudská činnosť.

V ďalšom svojom výklade autor zdôrazňuje nevyhnutnú súvislosť všetkých uvedených druhov činnosti, ktorá sa môže prejavovať buď ako vzájomná podpora, alebo ako skríženie rôznych druhov činnosti a vytvorenie jej zložitých heterogénnych štruktúr. Trefou formou súvislosti je *organické splynutie* štyroch druhov ľudskej činnosti, v dôsledku čoho vzniká istá nová činnosť, odlišná od pôvodných druhov, ktorá nie je ich čistou sumou alebo jednoduchým skrížením. Je to *umelecká činnosť*, ktorá sa podľa autora vyznačuje organickou celostnosťou a ktorú nemožno rozložiť na jednotlivé komponenty, z ktorých pozostáva. Umelecké osvojovanie sveta zahrnuje všetky štyri druhy ľudskej činnosti — poznávaciu, hodnotovo-orientačnú, pretvárajúcu a komunikatívnu. Pritom každý z týchto druhov činnosti sa v umení radikálne modifikuje, lebo sa musí „prispôbiť“ tomu, aby bol v zhode s troma inými. Zdôrazňuje, že umelecká tvorba je „jediný druh ľudskej činnosti, ktorý nemá svoj predobraz v životnej činnosti zvíetať“ (s. 127).

M. S. Kagan, ktorý je známym teoretikom v oblasti estetiky, neobmedzuje sa iba na postulovanie piateho druhu ľudskej činnosti, ale zasvätené hovorí o probléme špecifickosti a svojráznosti umeleckej činnosti v dejinách estetiky. V kontexte svojej práce sa vyslovuje aj k otázke podstaty umenia. V umení podľa jeho názoru jestvuje „vo všetkých prípadoch nevyhnutné organické splynutie odrazu a pretvárania reality, jej poznania a tvorby novej »reality«“ (s. 122). Meritum problému podstaty umenia vyjadruje tézou: „umenie je *umelecké osvojovanie skutočnosti*“ (s. 121). Autor venuje značnú pozornosť konkrétnemu rozboru súvislostí umeleckej tvorby s inými druhmi ľudskej činnosti. Osobitne poukazuje na svojrázny zástoj umenia v dejinách kultúry, lebo v umeleckej tvorbe

sa ľudská činnosť reprodukuje celostne, a nie jednostranne. Je presvedčený, že umenie „si zachovávalo, zachováva a navždy si zachová svoju prapôvodnú synkretickosť, predstavujúc poznanie sveta, jeho hodnotenie, pretváranie a ľudskú komunikáciu ako *jednotný a celostný druh činnosti*“ (s. 139).

Viacero podnetov prináša štvrtá kapitola knihy, v ktorej sa analyzuje *psychika ako riadiaci podsystem ľudskej činnosti*. Autor akceptuje doterajšie pokusy o štruktúrnú analýzu ľudskej psychiky a ide ďalej — pokúša sa premietnuť do psychiky štruktúru ľudskej činnosti. Vychádzajúc z úloh, ktoré realizuje psychika, teda z jej funkcií, charakterizuje psychiku ako informačný, intelektuálny, riadiaci, komunikatívny a sebazdokonaľujúci sa systém. Zhruba načrtáva štruktúrny model psychiky a rozoberá jej jednotlivé mechanizmy, vďaka ktorým psychika plní svoje funkcie. Pri skúmaní psychických mechanizmov spracovania informácií autor vychádza z toho, že každý druh činnosti si žiada osobitný mechanizmus spracúvania psychikou zhromažďovaných informácií. V súlade s tým vyčleňuje päť psychických mechanizmov: abstraktné myslenie, emócie, predstavivosť, družnosť (obščiteľnosť) a umelecké nadanie, ktoré tvoria osobitný blok psychiky, označovaný ako intelekt.

Pozoruhodné sú autorove myšlienky o úlohe emocionálnych mechanizmov psychiky, najmä pri zabezpečovaní hodnotovo-orientačnej činnosti človeka. Treba však poznamenať, že autor vo svojej práci nerozlišuje emócie a city, čo je z vecného hľadiska podľa nášho názoru istý nedostatok. Pozoruhodná je aj úvaha o psychickom základe ľudskej komunikácie. Autor vyčleňuje v psychike človeka samostatné a špecifické zameranie (ustanovku) na styk so sebe podobnými, „túžbu“ človeka po človeku. Podstatu tohto javu, odvolávajú sa na P. Kropotkina, označuje termínom družnosti (obščiteľnosť). Najvyšším prejavom družnosti je podľa autora láska. Termín družnosť je značne neurčitý a v

riešení celej tejto problematiky prevláda špekulatívnosť. Odpoveď na otázku o základe komunikácie možno nájsť, alebo treba sa pokúsiť nájsť predovšetkým v konkrétnych poznatkoch vied o človeku. Isté podnety poskytuje napr. aj štúdium porúch medziľudského styku a ich liečba.

V závere kapitoly autor ukazuje, ako psychika realizuje svoju hlavnú funkciu — funkciu bezprostredného riadenia konkrétnych procesov ľudskej činnosti. Rozlišuje v psychike päť blokov: motivačný, orientačný, operačný, energetický a hodnotiaci, ktorý zabezpečuje spätnú väzbu, a charakterizuje psychologický substrát všetkých týchto blokov.

Inou otázkou, kde sa názory značne odlišujú, je vymedzenie pojmu kultúry. M. S. Kagan súhlasí s názorom E. S. Markariana, že základom koncepcie kultúry má byť analýza samej ľudskej činnosti. Tvrdí, že kultúra je taký sociálny jav, ktorý „zahŕňa všetko, čo subjekt tvorí v procese osvojovania si sveta objektov“ (s. 181). Kultúra teda vyjadruje mieru moci človeka nad prírodou — aj nad vonkajšou prírodou, aj nad svojou vlastnou fyzickou a psychickou podstatou. Z hľadiska jej štruktúrnych vrstiev autor delí kultúru na materiálnu, duchovnú a umeleckú. *Umeleckú kultúru* chápe ako osobitnú, samostatnú a centrálnu vrstvu kultúry, ktorá sa tesne približuje jednak k vrstve materiálnej, jednak k vrstve duchovnej kultúry. Každá z týchto vrstiev kultúry má podľa jeho názoru dve stránky: predmetno-produktívnu a technicko-technologickú. Kultúru netvorí iba plody ľudskej činnosti, ale aj postupy, spôsoby a procedúry, pomocou ktorých sa činnosť realizuje. Kultúra podľa neho plní dve základné funkcie: zabezpečuje stále zvyšovanie negentropie spoločnosti, zabezpečuje jej nepretržité sebazdokonaľovanie. Každá z týchto funkcií pozostáva potom z celého súboru čiastkových funkcií.

Rozbor vzťahu ľudskej činnosti a kultúry autor ukončuje nastolením závažného problému *historicko-kultúrnej typológie*.

Pochopiteľne, nejde tu o hlbšie riešenie merita otázky, skôr o pokus naznačiť hlavný smer prístupu k typológii kultúr. Autor sa domnieva, že táto typológia má spočívať na dvoch radoch premenných: jednak na zmene reálneho obsahu všetkých druhov ľudskej činnosti, jednak na zmene ich vzájomného vzťahu v celkovom systéme kultúry.

V záverečnej kapitole sa autor sústreďuje na niektoré aspekty skúmania konkrétného človeka ako subjektu dejín. Kladie dôraz na vzájomné pôsobenie biologickej a sociálnej stránky individuálneho bytia človeka, ktoré treba zachytiť aj v systéme filozoficko-antropologických kategórií. Pritom má ísť o párové kategórie, zachycujúce vzťahy jednotlivého a všeobecného, také ako individuum — druh, osobnosť — spoločnosť, individualita — ľudstvo. Pri charakteristike človeka ako individua, osobnosti a individuality sa pokúša najmä o výstavbu štruktúrneho modelu osobnosti prostredníctvom jej celostne chápanej činnosti („osobnosť je personifikovaná sociálna činnosť“). Z hľadiska svojho systémového chápania činnosti tvorivo rozvíja problém dominantného, vedúceho druhu činnosti v každej etape ľudského života.

Mimoriadne závažný a aktuálny je problém typológie osobností. Na základe svojich úvah autor dospieva k záveru, že mnohotvárnosť typov osobnosti je určovaná vzťahom obsahovej a štruktúrnej charakteristiky osobnosti. V subkapitole *Činný človek v zrkadle umenia* autor na konkrétnych literárnych postavách demonštruje, ako umenie v každej epoche fixuje pre osobnosť najcharakteristickejšie formy činnosti. Napríklad Don Quijote je v podstate praktik, pretvárateľ, bojovník, spoločenský činiteľ, Don Juan je človek posadnutý neukojiteľnou túžbou po komunikácii, u Hamleta prevláda mravné vedomie, ktoré sa zmieta v hľadaní skutočných hodnôt, a napokon u Fausta túžba po absolútnom poznaní. V každej tejto postave je zobrazený hypertrofický rozvoj jedného z druhov ľudskej činnosti. Zdrojom deformácie

osobnosti, ako ukazuje autor, sa však môže stať aj atrofia niektorého jej komponentu. Všestranne a harmonicky rozvinutá osobnosť je nový typ osobnosti, ktorý bude schopné vytvoriť len budúce komunistické zriadenie. Predpoklady pre vytvorenie tohto nového typu sa formujú už dnes v socialistickej spoločnosti.

Nastolením základných filozoficko-antropologických problémov a pokusom o ich svojbytné riešenie Kaganova monografia významne prispieva k naplneniu marxistického učenia o človeku ďalším konkrétnym obsahom. Jej význam vidíme predovšetkým v tom, že núti zamyslieť sa, hľadať odpovede na zložitú a teoreticky závažnú otázku. Sám autor sa usiluje zaujať stanovisko k viacerým diskutabilným, málo rozpracovaným problémom, alebo nastoliť celkom

nové problémy. Na niektoré z nich sme upozornili. Keďže viaceré v knihe nastolené problémy nemožno jednoznačne filozoficky doriešiť ani pri všestrannom využití konkrétnych poznatkov iných vedných odborov, nemohli byť vyriešené ani v tejto práci. Spôsob, ako ich autor nastolil, ako aj mnohé jeho postrehy sú však podnetom pre ďalšie bádanie.

Autorov výklad sa vyznačuje erudovanosťou, vecnosťou, je kultivovaný a v polemike korektný. Myšlienkové bohatstvo knihy si zaslúži podrobnejšie štúdium. Túto možnosť poskytne širokému okruhu našich čitateľov vydavateľstvo Pravda vydáním slovenského prekladu Kaganovej knihy v budúcom roku.

Raisa Kopsová

FILOZOFIA, KYBERNETIKA A RIADENIE SPOLOČNOSTI

V. G. AFANASIEV, *Sociálna informácia i upravenie obšestvom*, Moskva 1975

Kybernetika (ako aj teória informácií, počítačacia technika) sa stala realitou, ktorá vyžaduje čo najplnšie využitie. Zasahuje do metodológie, do otázok teórie poznania, ako aj do oblasti riadenia výskumov, výroby a najnovšie najmä do spoločenských procesov. Keďže tvorí iba pomocnú vedu a nie samostatný univerzálny systém, je potrebné vysvetliť oblasť jej pôsobenia na základe širších zákonitostí, ktoré objavuje filozofia marxizmu-leninizmu, dialektický a historický materializmus. Využívanie kybernetiky iba pre prírodné vedy a techniku je za nami. Sme svedkami jej prenikania do spoločenských vied a do riadenia spoločenských procesov.

Od rozvíjania dôkladného špeciálnovedného výskumu k filozofickému výskumu a od zabezpečovania funkcií riadenia spoločnosti k analýze jeho charakteru ako informačného systému na báze sociálnej determinácie významne posúva danú problematiku sovietsky autor, filozof V. G. Afanasiev. Vo svojej najnovšej knihe,

ktorá voľne nadväzuje na knihu vydanú u nás (V. G. Afanasiev, *Vedecké riadenie spoločnosti*, Pravda 1975), podrobne rozoberá práve otázku sociálnej informácie. Autorov prínos je značný, lebo analyzuje a pomáha frontálnemu zapojeniu nových vedeckých metód a novej počítačovej techniky do spoločenskovedného teoretického poznania aj riadenia spoločenskej praxe. Ako vyplýva z jeho skúmaní, práve v socializme sa môže kybernetika úspešne využívať na zlepšenie života celej spoločnosti.

V knihe autor načrtáva spoločenské a vedecké súvislosti sociálnej informácie, v ktorých sa rozvíja jej vymedzenie, obsah aj praktická náplň.

Prvé časti *O pojme informácie, podstata a základné zvláštnosti sociálnej informácie, Druhy sociálnej informácie* uvádzajú do problematiky, špeciálne vymedzujú podstatu a osobitosti sociálnej informácie. Postupuje sa v nich od formálneho, syntaktického prístupu k odhaleniu obsa-